

**Т. І. Швидка**

# **КОНКУРЕНТНЕ ПРАВО**

*Навчальний посібник*

Харків  
«Право»  
2019

УДК 346.546  
ШЗЗ

*Рекомендовано до друку на засіданні кафедри господарського права  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
(протокол № 1 від 30 серпня 2019 р.)*

**Рецензенти:**

*Д. В. Задихайло* – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

*І. І. Килимник* – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри правового забезпечення господарської діяльності Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

**Швидка Т. І.**

ШЗЗ      Конкурентне право : навч. посіб. / Т. І. Швидка. – Харків : Право, 2019. – 96 с.  
ISBN 978-966-937-767-8

У навчальному посібнику викладено основні теми курсу конкурентного права відповідно до програми. Розглянуто питання правових засад регулювання конкурентних відносин, історії виникнення і формування конкурентного законодавства іноземних країн та становлення вітчизняного конкурентного права і законодавства, його сучасного стану та конкурентної політики держави. Окремий розділ присвячено алгоритму визначення монопольного становища та меж ринку. Висвітлено основні завдання Антимонопольного комітету України, його структуру та повноваження. Окремі розділи присвячено питанням регулювання та контролю на ринках, де діють суб'єкти природних монополій, і притягнення до відповідальності за порушення законодавства про захист економічної конкуренції та повноваженням АМКУ щодо надання дозволів на концентрацію та узгоджені дії суб'єктів господарювання. Усі положення систематизовані та мають додатки у вигляді схем і таблиць.

Для студентів та аспірантів юридичних і економічних спеціальностей закладів вищої освіти та юристів-практиків.

**УДК 346.546**

ISBN 978-966-937-767-8

© Швидка Т. І., 2019  
© Оформлення. Видавництво «Право», 2019

## ВСТУП

Формування конкурентного законодавства починається з моменту розпаду СРСР та запровадження ринкової економіки, невід’ємним елементом якої є конкуренція. З початком становлення незалежної держави відбувається становлення власного масиву законодавчих актів, що забезпечують економічну конкуренцію, у тому числі направлених на демонополізацію економіки. Основним напрямом антимонопольної політики держави стають ліквідація державної монополії та запровадження механізмів ринкової економіки. З’являються перші закони та підзаконні нормативно-правові акти, створюється спеціальний орган – Антимонопольний комітет України, метою і завданням якого стає контроль за дотриманням антимонопольного законодавства. Першими антимонопольними актами стають Закон України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності» від 18 лютого 1992 р. та Державна програма демонополізації економіки та розвитку конкуренції, прийнята в 1993 р.

На конституційному рівні у 1996 р. закріплюється положення щодо державного забезпечення захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, недопущення зловживання монопольним становищем на ринку та недобросовісної конкуренції [1]. У цьому ж році приймається Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції».

Перші десять років функціонування незалежної держави України пройшли під гаслом подолання державної монополії. Утім великою прогалиною антимонопольної політики України було, незважаючи на запозичення положень із конкурентних законодавчих актів розвинених зарубіжних країн, неврахування національних історичних особливостей розвитку країни. І на жаль, гучно проголошені гасла подолання монополізму не дали бажаних результатів і переважно були безпосередньо пов’язані із приватизаційними процесами цілісних майнових комплексів, рейдерським захопленням земель, що призвело до того, що ті самі великі державні підприємства та навіть цілі галузі виробництва перетворилися на монопольні утворення, але вже в руках представників приватного сектору економіки. Особливої гостроти набуває проблема регулювання сфер, де діють суб’єкти природних монополій, у 2000 р. приймається Закон України «Про природні монополії» і починається наступний етап у становленні конкурентного законодавства. Цей етап характеризується саме конкурентним спрямуванням на противагу антимонопольному. Наголос у здійсненні політики робиться на створенні ефективного конкурентного середовища, адаптації та гармонізації українського законодавства з європейським.

У 2004 р. у Господарському кодексі введено положення щодо підтримки державою конкуренції як змагання між суб’єктами господарювання, закріплюється серед напрямів економічної політики держави такий напрям, як антимонопольно-конкурентна політика держави.

Таким чином, підтримка конкурентності функціонування економіки ринкового типу – це постійна функція держави, яка на різних етапах розвитку має отримати власні пріоритети, специфіку. Отже, не можна ставити питання розробки ефективного законодавства про захист економічної конкуренції один раз і назавжди. Законодавство в цій сфері постійно трансформується і потребує адаптації до умов сьогодення.

Слід визначити, що в умовах глобалізації та відкритості національних ринків, створення митних союзів та інших форм міждержавної економічної взаємодії та інтеграції доктрина сучасного національного конкурентного права вимагає ґрунтовної ревізії. Не випадково, що за останні кілька років в Україні відносини економічної конкуренції стали об’єктом багатьох наукових досліджень. Але в будь-якому випадку перший крок має полягати в засвоєнні всього господарсько-правового інструментарію чинного законодавства України про економічну конкуренцію, саме цьому завданню і підпорядкований цей навчальний посібник.

# РОЗДІЛ 1

## ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ

### КОНКУРЕНТНИХ ВІДНОСИН. ЕКОНОМІЧНА

### КОНКУРЕНЦІЯ В СИСТЕМІ ВІДНОСИН

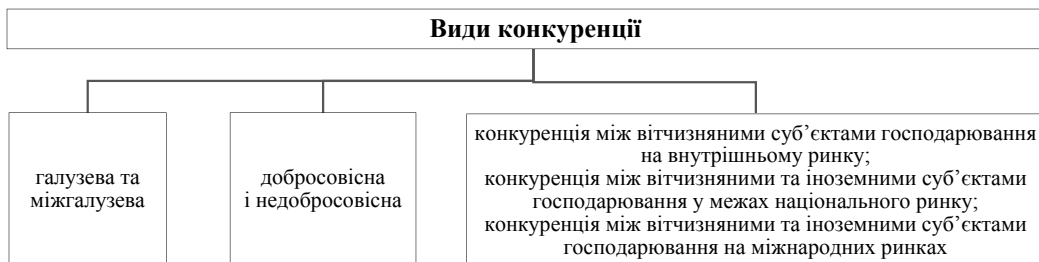
### ПРАВОВОГО ГОСПОДАРСЬКОГО ПОРЯДКУ

#### 1.1. Поняття економічної конкуренції та її роль у сфері господарювання

Конкуренція є основою ринкової системи, яка примушує суб'єктів господарювання розвиватися, конкурувати один з одним, досягати кращих результатів задля того, щоб утримати свої позиції на ринку. Водночас конкуренція дає споживачу можливість обирати потрібні йому товари, мати вибір між товаровиробниками, фірмами, продукцією тощо. Відповідно до ст. 25 Господарського кодексу України (далі – ГК України), держава підтримує конкуренцію як змагання між суб'єктами господарювання, що забезпечує завдяки їх власним досягненням здобуття ними певних економічних переваг, унаслідок чого споживачі та суб'єкти господарювання отримують можливість вибору необхідного товару і при цьому окремі суб'єкти господарювання не визначають умов реалізації товару на ринку [2]. Конкуренція (від лат. *concurrentia* – змагання, суперництво) у ринковій економіці – це суперництво, боротьба між виробниками товарів та послуг за кращі, економічно вигідні умови виробництва та реалізації продукту. Конкуренція є визначальним фактором упорядкування цін та стимулом для розвитку інноваційних процесів й одночасно механізмом витіснення з господарського обороту неефективних суб'єктів господарювання. Основним змістом конкуренції є максимальне задоволення потреб населення, свобода доступу до різноманітних ринків, здешевлення продукції та підвищення її якості тощо [181].

За різними критеріями конкуренцію можна класифікувати, зокрема, так: вона може бути добросовісна і недобросовісна; галузева і міжгалузева; конкуренція між вітчизняними суб'єктами господарювання на внутрішньому ринку; конкуренція між вітчизняними та іноземними суб'єктами господарювання у межах національного ринку; конкуренція між вітчизняними та іноземними суб'єктами господарювання на міжнародних ринках.

**Економічна конкуренція** – змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями.



**Галузевою** є конкуренція між виробниками, що належать до однієї галузі виробництва, виробляють і реалізують однакові товари, що задовольняють ту саму потребу, але мають відмінності у виробничих затратах, якості, ціні тощо. Це конкуренція за найвигідніші умови виробництва, за розширення ринків збуту своїх товарів, за одержання найбільшого прибутку на вкладений капітал.

**Міжгалузевою** є конкуренція між товаровиробниками різних галузей виробництва за вигідніше вкладання капіталу і привласнення більшого прибутку. Така конкуренція сприяє міжгалузевому переливу капіталу й переміщенню ресурсів, засобів виробництва і робочої сили в ефективніші галузі та сфери виробництва. Швидке переміщення капіталу й ресурсів з однієї галузі в інші дає можливість суспільству якнайраціональніше використати засоби виробництва і робочу силу [93, с. 338].

Конкуренція – це завжди змагання між виробниками, продавцями, реалізаторами тощо. Іноді – це навіть боротьба, в якій застосовуються не завжди чесні методи та власні переваги. У боротьбі за споживачів важливою ознакою є збалансованість цінових та якісних критеріїв, попиту і пропозиції.

Поряд із поняттям **добросовісної конкуренції**, яка досягається власними перевагами, існує **недобросовісна конкуренція**, якій притаманні нечесні методи боротьби за конкурентні переваги, такі як: неправомірне використання позначень або товару іншого виробника; копіювання зовнішнього вигляду виробу; порівняльна реклама; дискредитація суб'єкта господарювання; схилення до бойкоту суб'єкта господарювання, схилення постачальника до дискримінації покупця (замовника); підкуп працівника, посадової особи постачальника/покупця (замовника); досягнення неправомірних переваг у конкуренції; поширення інформації, що вводить в оману, неправомірне збирання, використання, розголошення, а також схилення до розголошення комерційної таємниці та інше.

Проте слід зазначити, що поняття «добросовісна конкуренція» не міститься в жодному законодавчому акті національного законодавства. 7 червня 1996 р. був прийнятий Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції», в якому надане визначення поняття «недобросовісна конкуренція», – дії у конкуренції, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям у господарській діяльності [5].

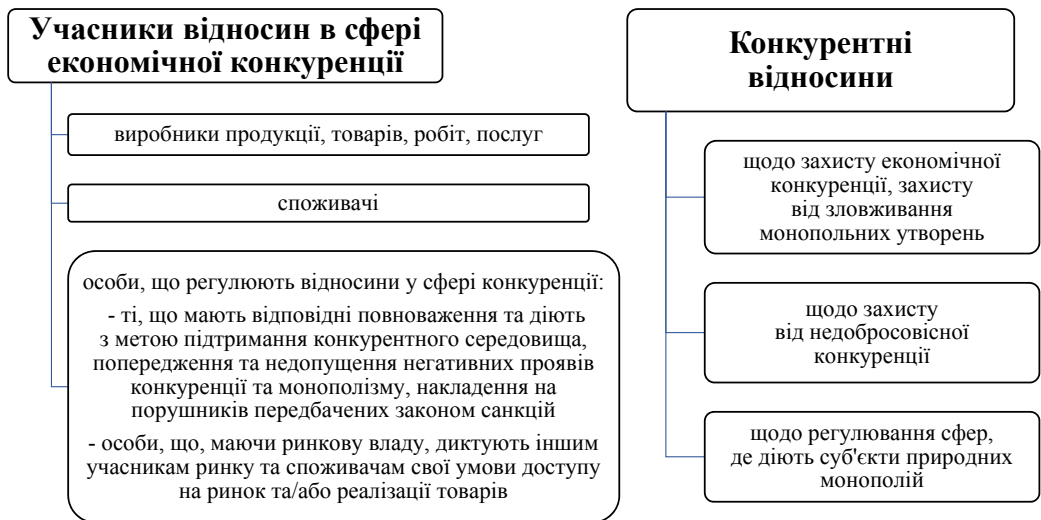
Відповідно до ст. 18 ГК України держава здійснює антимонопольно-конкурентну політику та сприяє розвитку змагальності у сфері господарювання на основі

загальнодержавних програм, що затверджуються Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України [2]. Державна політика у сфері економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності та захисту суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції здійснюються уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Держава повинна стежити за тим, щоб не було концентрації влади в одних руках, монополізації ринків та галузей економіки. Все це передбачає запровадження системи контролю та регулювання. В Україні органом державної влади, що забезпечує контроль за дотриманням конкурентного законодавства, є Антимонопольний комітет України (АМКУ).

*Ключовою властивістю функціонування ринкової економіки є впровадження режиму реалізації економічних відносин на засадах свободи підприємництва, свободи договору та свободи споживчого вибору, щоб забезпечити дії економічних законів попиту і споживання, досягнення ринкової рівноваги через змагальність агентів ринкової пропозиції.*

Необхідно зазначити, що предметом конкурентного права є відносини, пов'язані з економічною конкуренцією, які включають у себе відносини у сфері захисту економічної конкуренції, що здебільшого регулюються Законом України «Про захист економічної конкуренції», відносини у сфері захисту від недобросовісної конкуренції, що регулюються Законом України «Про захист від недобросовісної конкуренції», та відносини у сфері регулювання природних монополій, основні положення яких закріплені в Законі України «Про природні монополії».



Серед основних функцій конкуренції необхідно виокремити такі, як: регулююча, стимулююча та контрольньо-сигналізаційна.



Також у науковій літературі зустрічаються такі функції конкуренції, як *вартісна* (виявлення та встановлення ринкової вартості товару), *розподільна* (вирівнювання індивідуальних вартостей і розподіл прибутку залежно від різних витрат праці), *сануюча* (очищення ринку від слабких виробників), *інформаційна* (диктує ринку, скільки і яких товарів треба виробляти) тощо.

## 1.2. Виникнення та історія формування конкурентного законодавства іноземних країн

Офіційною датою виникнення конкурентного права та регулювання конкуренції на законодавчому рівні вважають кінець XIX – початок XX ст. Вперше зустрічається закріплення норм конкуренції на законодавчому рівні в США. В цей період відбувається монополізація майже всіх галузей виробництва США, створюються картелі, синдикати, трести та інші форми монополій. У США традиційну назву конкурентне законодавство отримало антитрестівське, основним напрямом якого стали регулювання та заборона створення трестів. Метою антитрестівської політики є захист і посилення конкуренції шляхом створення перешкод виникненню і використанню монопольної влади [112, с. 165]. «Американська модель» конкурентного законодавства також існує в Канаді та Японії, Аргентині, Чилі та інших державах і переважно спрямована на боротьбу з існуванням монополій.

Першим актом у сфері антимонопольного законодавства став Закон Шермана [190], який було названо на честь автора законопроекту. Цей Закон своєю метою передбачає захист торгівлі і комерції від обмежень з боку монополій. Було заборонено угоди, об'єднання, таємні змови, які могли обмежувати торгівлю. Цей Закон був вкрай жорстким і передбачав кримінальне покарання у вигляді штрафу або тюремного ув'язнення на строк не більше одного року, або обидва покарання за рішенням суду. Заборонялися домовленості, метою яких було обмеження торгівлі чи комерції між декількома країнами або штатами.

Утім Закон Шермана мав певні недоліки і часто був застосований далеко не за прямим призначенням, порушуючи мету та принципи, задля яких він був створений. Профспілки фактично мали статус монополій, а страйки працівників було заведено вважати змовами, які обмежували вільну торгівлю. Закон, спрямований на боротьбу зі змовами, передбачав відповідальність лише за письмові змови, що і дало поштовх для появи усних, так званих «джентльменських угод».

Недоліки та довільне трактування судовими органами Закону Шермана стали поштовхом для прийняття у 1914 р. Закону Клейтона (The Clayton Act) [191], що передбачав обмеження діяльності трестів і створення Федеральної торгової комісії (ФТК) як органу, уповноваженого на проведення конкурентної політики.

Основною метою Закону Клейтона було його спрямування, на запобігання монополізації та на заборону злиття, що могло призвести до обмеження конкуренції. Закон надав точний перелік дій, що вважалися незаконними і тягли за собою відповідальність. Заборонялися цінова дискримінація, вертикальні й горизонтальні злиття та інші дії, які шкодили конкуренції.

У 1914 р. створюється спеціальний орган з регулювання питань конкуренції – ФТК, повноваження і завдання якої регулювалися прийнятим 26 вересня 1914 р. Законом «Про Федеральну торгову комісію» (Federal Trade Commission Act) [192]. На той час створення спеціального адміністративного федерального органу, метою діяльності якого було б створення сприятливих умов для добросовісної конкуренції шляхом розслідування й широкого інформування громадськості щодо зловживань у торгівлі, було необхідним. ФТК є незалежним адміністративним органом, що наділений особливою компетенцією та повноваженнями. Цим Законом ФТК надавалося право вести розслідування й порушувати судові справи [112, с. 165]

Згодом були прийняті інші законодавчі акти, зокрема Закон Робінсона-Патмана, Акт Харта-Скотта-Родіно, Акт Селлера-Кефопера та ін. [193; 194], які спрямовані на боротьбу з монополіями, злиттями, застосуванням нечесної торгової практики та іншими діями, що істотно послаблювали конкуренцію. Крім федерального антимонопольного законодавства, багато штатів прийняли свої антимонопольні закони, які часто значно розрізняються як з федеральним законодавством, так і з законодавством інших штатів. Така ситуація є вкрай незручною для підприємців, які здійснюють свою діяльність у декількох штатах, оскільки є велика ймовірність того, що товари і послуги, перетинаючи кордон, потрапили б в інший правовий режим, де угода регулювалася б інакше.

На противагу американській моделі антимонопольного та антитрестівського регулювання перші конкурентні закони в Європі виникають після Другої світової війни. Тоді відбуваються інтеграція європейських держав, створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС). Основним завданням європейських країн було створення і функціонування єдиного ринку з чесними та добросовісними правилами ринкової економіки. Все це передбачало правове регулювання економіки та закріплення основних правил і норм антимонопольного регулювання на законодавчому рівні.



Регулювання конкуренції в Європейському Союзі (далі – ЄС) та забезпечення нормального функціонування ринку на основі чесних звичаїв ділового обороту є базисом конкурентної політики європейських країн. На відміну від американської моделі антитрестівського регулювання, яка акцентована на боротьбу з монополіями, основоположною метою антимонопольного регулювання, яке здійснюється в межах Європейського Союзу, – є забезпечення вільної конкуренції між компаніями через створення ефективного механізму наднаціонального контролю [189].

Завданнями конкурентної політики є підтримка конкуренції на належному рівні; недопущення дискримінації державними структурами та монополістичними об'єднаннями суб'єктів господарювання; захист та підтримка суб'єктів малого й середнього бізнесу; захист економічних прав і свобод споживачів та підприємців; підтримання функціонування єдиного європейського ринку на основі чесноі, справедливої, конкурентної боротьби.

Як зазначає К. Смирнова, мета антимонопольного регулювання збігається з політико-економічною метою діяльності ЄС в цілому, що виявляється у сприянні інтеграції в рамках спільного ринку [122]. *Спільна політика у сфері конкуренції спрямована на запобігання порушень і сприяння стимулюванню конкуренції та запобігання протиправної поведінки підприємств і держави.* Акти нормативного та ненормативного характеру, приписи яких регулюють конкуренцію в ЄС, як каталізатор впливають на процеси побудови інтегрованого ринку, що передбачає їх гармонійне застосування відповідно до інших напрямів спільної політики ЄС [117].

Основними цілями конкурентної політики є усунення загроз, що можуть негативно вплинути на вільний ринок; наближення національних законодавств країн-членів настільки, наскільки це необхідно для нормального функціонування внутрішнього ринку; удосконалення виробництва та підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг; технічне зростання й підвищення ефективності економіки об'єднаної Європи тощо.

Розвиток наднаціонального антимонопольного регулювання було започатковано одночасно з підписанням у 1951 р. Договору про заснування Європейського об'єднання вугілля та сталі (Паризький договір, який набрав чинності у 1952 р.). Відповідно до цього Договору заборонялося створення торгових бар'єрів, здійснення дискримінаційної чи будь-якої іншої обмежувальної практики, яка могла б створити загрозу вільній конкуренції на ринку вугілля та сталі. Чимало норм сучасного антимонопольного регулювання засновані саме на положеннях цього Договору. Подальший розвиток конкурентного законодавства ЄС відбувався у зв'язку з підписанням 25 березня 1957 р. Римського договору, який набрав чинності 1 січня 1958 р. та офіційна назва якого Договір про Європейський Союз. До речі, цим Договором були закріплені основні принципи існування ЄС як політичного утворення [195].

У подальшому були внесені зміни до Договору шляхом підписання Маастрихтського (1992), Ніщцького (2001) та Лісабонського (2007) договорів, але напрям антимонопольного регулювання, а також основні принципи та цілі залишилися незмін-

ними. Глава «Правила конкуренції», статті 81–86 Римського договору знайшли свій відбиток у статтях 101–106 Договору про функціонування ЄС (Лісабонський договір) [189] частини 3, розділу VII, який має назву «Спільні правила конкуренції, оподаткування та наближення до законодавства».

Правила конкуренції базуються на ст. 3 Ніщцького договору, в якій йдеться про діяльність Спільноти, яка гарантує, що конкуренція на внутрішньому ринку не порушується [196]. Правила конкуренції спрямовані на встановлення спільних умов функціонування ринкового середовища для всіх країн-учасниць. Основними способами захисту конкуренції та попередження правопорушень є заходи, спрямовані на боротьбу і заборону картельних змов та узгоджень, які завдають шкоди конкуренції; заборону зловживань монопольним становищем; контроль за злиттями (концентраціями); контроль за наданням державної допомоги та заходи щодо попередження і захисту від недобросовісної конкуренції. Усі названі заходи регламентовані в нормативно-правових актах, що регулюють діяльність ЄС.

Сьогодні в ЄС діють спільні правила конкуренції, які спрямовані на те, щоб Єдина узгоджена політика в області конкуренції (EC Treaty Rules on Competition), стала невід'ємним елементом функціонування спільного ринку. Метою Єдиної узгодженої політики в області конкуренції є забезпечення вільної конкуренції шляхом створення ефективного механізму наднаціонального контролю за обмежувальною діловою практикою [197].

### **1.3. Історія розвитку конкурентного законодавства України та його сучасний стан**

Історія розвитку та становлення конкурентного законодавства України має свою історію формування та особливості. Багато вчених приділяли у своїх наукових працях увагу питанням розвитку та перспективам реформування чинних норм конкурентного законодавства, зокрема необхідно виокремити праці таких вчених, як О. Бакалінська, О. Безух, Н. Корчак, В. Геєць, Т. Удалов, С. Валітов, Ю. Журик, Г. Андрощук, С. Шкляр, О. Базилевич та ін. Проаналізувавши праці науковців з питань регулювання конкурентних відносин та перспектив модернізації й удосконалення вітчизняного конкурентного законодавства, автор намагається підсумувати етапи становлення та розвитку і запропонувати власні перспективи щодо реформування законодавства з приводу захисту економічної конкуренції.

Формування конкурентного законодавства починається з розпадом СРСР та запровадженням ринкової економіки, невід'ємним елементом якої є конкуренція. Отже, з початком становлення незалежної держави відбувається становлення власного законодавства, в тому числі конкурентного, та формування напрямів конкурентної політики держави.

Основним напрямом антимонопольної політики держави стають ліквідація державної монополії та запровадження механізмів ринкової економіки. З'являються